

Г.С. Тарасенко

ПАРОСТОК

**Методика гуманістичного виховання
молодших школярів засобами природи**

Посібник для вчителя
1-4 класи

*Рекомендовано науково-методичною комісією з проблем виховання дітей
та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України як навчально-методичний посібник
(лист №1/11-744 від 13.03.2001)*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН
2003

ББК 74.200.514

T19

Рецензенти:

доктор пед. наук, професор, завідувач лабораторії мистецької освіти
Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

О.П.Рудницька

канд. пед. наук, ст. наук. співробітник, завідувач лабораторії
естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України
Л.М. Масол

Охороняється законом про авторське право.

*Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

*Рекомендовано наук.-мет. комісією з проблем виховання дітей
та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України як навчально методичний посібник
(лист №1/11-744 від 13.03.2001)*

Тарасенко Г.С.

T19 Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших
школярів засобами природи. 1-4 класи. Посібник для вчителя. —
Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2003. — 144 с.

ISBN 966-692-162-6

Посібник відкриває нові шляхи впливу на формування гуманістично значущих ціннісних орієнтацій молодших школярів. Запропонований методичний підхід передбачає активізацію механізмів аксіологічної (ціннісної) діяльності дітей. У книзі розглядаються чуттєво-емоційний та художньо-творчий шляхи впливу на гуманістичний світогляд учнів. Основним фактором такого впливу обрано природу та її естетичний потенціал, який ще недостатньо використовується у сучасній практиці виховної роботи зі школярами. Оригінальна методика впливу на емоційно-вольову сферу вихованців у позаурочний час стане у пригоді вчителям початкових класів, вихователям груп продовженого дня, організаторам позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі, гувернерам. Методичні матеріали, вміщені у посібнику, допоможуть педагогам ефективно реалізувати провідні принципи виховання — народність, природовідповідність, культуровідповідність тощо.

ББК 74.200.514

ISBN 966-692-162-6

© Тарасенко Г.С., 2003

© Навчальна книга — Богдан,
макет, художнє оформлення, 2003

4. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ І ТВОРЧОСТІ У ПРИРОДІ

Любити природу — означає не лише милуватися її виразністю та досконалістю. Гуманізм у ставленні до довкілля визначається готовністю дитини вчасно прийти на допомогу усьому живому у природі. Небайдуже серце і дбайливі руки є запорукою справжньої — діяльної — любові до рідної землі. Кожна рослинка, кожна тваринка на нашій планеті потребують уважного, чуйного, дійсно гуманного ставлення з боку дітей, тому процес гуманістичного виховання учнів повинен обов'язково передбачати екологічно доцільні форми організації дитячої праці у творчості в природі.

Вихователю слід пам'ятати, що процес трудової діяльності школярів спонукається різноманітними мотивами — пізнавальними, утилітарними, суспільними та ін. Проте важливо, щоб дитина, працюючи на природі, керувалась також етичними та естетичними мотивами. Саме вони є надійним підґрунтям гуманного ставлення до довкілля. Емоційно-художнє освоєння природи, методика якого частково висвітлена вище, має органічно переходити в активні форми дитячої творчості. Все в природі, до чого лине дитяча думка і торкається дитяча рука, має бути зігрите співчуттям і ніжністю. Учні повинні вміти однаковою мірою і відчувати красу природи, і оберігати її від наруги невігласа, і творчою працею примножувати її.

Гуманістичне виховання молодших школярів передбачає прилучення їх до посильних трудових справ, в ході яких учні набувають конкретних навичок і умінь допомоги природі. Процес такої праці повинен бути одухотворений творчо-зацікавленим ставленням дітей до краси навколишнього світу. Без творчої основи праця у природі втрачає свій гуманістичний смисл, тому будь-яка трудова справа, запропонована вихователем, має стимулювати дитячу самодіяльність, ініціативність, кмітливість, фантазію.

Кожен педагог знає, що милування довкіллям або ж його художнім відтворенням у мистецтві, а також правильна організація трудової діяльності у природі завжди породжують у дитини потребу виявити свої почуття. Це може бути просте емоційне судження — імпульсивне і нерозгорнуте, на яке здатні майже всі діти. Але як тішить учителя найменша спроба учня передати своє ставлення до природи в цікавій художній формі! Такі спроби потрібно всіляко заохочувати. Більше того, потяг дітей до творчого осмислення краси навколишнього світу варто спеціально розвивати — це якнайкраще впливає на гуманізацію особистості школярів. У процесі творчого відтворення природи учні значно зближуються з нею, активно оволодівають “мовою” її краси і виразності, намагаються творчо визначити власне — людське — місце у навколишньому світі.

Організація художньої творчості учнів у позаурочний час повинна враховувати дитячий потяг до яскравих нестандартних форм. Краса природи зобов'язує вчителя до пошуку нових урочисто-піднесених проявів радісного спілкування з нею. Це повинно стати часом вільної самореалізації дитини, натхненої невичерпною фантазією природи. Такі форми залучення учнів до творчості мають ґрунтуватися на небуденності, антиутилітаризмі людського ставлення до світу, звільняючи дітей від зайвого прагматизму і корисливості по відношенню до природи. Такі моменти творчості повинні народжувати енергію доброти і співпереживання, зобов'язані нести дітям радісне збудження, щирість переживань, піднесений настрій. Саме таке концентроване відчуття насолоди красою і довершеністю природи надовго зберігається пам'яттю як щастя і щедро проростає згодом у свідомості дитини гуманізмом у ставленні до довкілля.

Пропонуємо конкретні форми організації дитячої праці і творчості у природі в позаурочний час.

ТРУДОВІ СПРАВИ

Процес виховної роботи з молодшими школярами може включати різноманітні трудові справи для “природи”, зокрема “Джерельце”, “Пташині їдальні”, “Аптека Айболітя”, “Колосок”, “Осіння комора”, “Наш квітничок”, “Друзі лісу”, “Юні сад оводи”, “Лицарі землі”, “Зустріч птахів”, “Зимові гостинці”, “Наш куточок краси”, “Сад Матері”, “Швидка зелена допомога”, “Зелена сторінка Червоної книги” та ін. Всі трудові справи, що пропонуються дітям, мають відповідати наступним вимогам:

- бути посильними для учнів певного віку і враховувати їх психофізіологічні особливості;
- бути цікавими для дітей і включати різноманітні форми трудової діяльності у природі;
- бути суспільно значущими і спонукати школярів до виконання людського обов'язку перед природою;
- бути екологічно доцільними і спрямовувати зусилля дітей на збереження природи рідного краю і планети взагалі.

Організація трудових справ у природі включає декілька етапів.

По-перше, варто як слід підготувати учнів до конкретної трудової справи. Насамперед, це створення необхідної установки на майбутній процес трудової діяльності, що визначить емоційно-психологічну готовність дітей до неї. Грамотно проведена вихователем чи фахівцем у галузі природоохоронної роботи попередня бесіда налаштує учнів на дієву допомогу природі і людям. Слід уникати менторського тону, наказових інтонацій і закликів. Викладений матеріал має зацікавити дітей і спонукати їх до природоохоронної роботи. Варто стимулювати колективну творчу діяльність школярів навіть на підготовчому етапі

(пошук цікавих матеріалів, загадок, ілюстрацій для вікторин; проведення екологічних розвідок; підготовка презентацій об'єктів природи тощо). Попередньо слід визначити конкретну програму дій і підготувати знаряддя праці.

По-друге, хід трудової справи повинен включати оптимальний вибір місця і способу дій учнів, чіткий розподіл доручень, поточний інструктаж вихователя, контроль за правильністю і точністю дій школярів на природі, заохочення творчої ініціативи вихованців, підведення підсумків трудової справи з проектуванням її найближчих наслідків (складання графіка чергувань, картотеки швидкої допомоги, екологічних карт тощо).

По-третє, кожна трудова справа у природі має викликати у дітей бажання поділитися почуттями з однолітками, тому доцільними стануть підготовка колективних дописів у шкільну газету, випуск фотомонтажів, організація виставок дитячих малюнків тощо.

Аптека Айболитя

Мета трудової справи — ознайомлення учнів з цілющими властивостями лікарських рослин, формування навичок їх збирання з метою допомоги хворим людям.

Підготовча робота — проведення ознайомлювальної бесіди з елементами колективної творчої діяльності дітей на тему “Чар-зілля”:

- ♦ вступне слово вчителя про необхідність милосердного ставлення до хворих людей і можливості надання їм посильної допомоги;

- ♦ зустріч з лікарем-фітотерапевтом, у ході якої діти знайомляться з лікувальними властивостями рослин та правилами їх збирання, сушіння і зберігання;

- ♦ вікторина-презентація “Впізнай нас” — представлення творчими мікрогрупами з числа учнів деяких лікарських рослин (наприклад: шипшини, ромашки, конвалії, звіробою, м'яти, подорожника, кропиви, мати-й-мачухи тощо) із включенням опису зовнішніх ознак, демонстрації фотографій чи малюнків, розгадування загадок;

- ♦ підсумкове формулювання дітьми правил пошуку і збирання лікарських рослин.

Допоміжний художній матеріал для бесіди.

Травознай

Йде Василько через поле,
Через гай...
Прозивають його в школі —
Т р а в о з н а й.
Бачить в луці він і в пуші
Ліків глек.

Він зело збира цілюще
Для аптек.
Наче з медом хліба скибку,
Наш Василь
Запашного цвіту в липки
Попросив.
— Що ж, неси мене до люду
На зиму:
Як рукою, з них простуду
Я зніму.
І галявина
Відкрила свій запас.
Загула вона
Джмелями
В ранній час:
— Подивися, хлопче, тільки
На луги:
Тезки ось твої — васильки
Навкруги,
Миколайчики
Й петрові батоги.
І, здається, наокільна
Вся земля
Обвиває квітом-зіллям
Василя:
— Ти дивинку мою кожну
Помічай:
Материнку,
Подорожник,
Молочай.
Рви ромашку,
Жовту кашку,
Деревій.
Пий з вітрами
Мої трави —
Здоровій!

(Віктор Кочевський).

Лікар в зеленім халаті

В халаті зеленім
Той лікар чудовий.
Він кличе в сади,
У гаї та діброви.

І шепче на вухо:
“Повір, що корисні
Повітря весняне,
Суниці та вишні.

І літнє повітря
Та яблука й сливи
Для тебе, щоб ріс ти
Здоровим, щасливим...”
А хто ж отой лікар
В халаті зеленім?
Живе він у груші,
У яблуні, клені,

В лимоні, березі,
Гранаті, чинарі...
Живе проміж нами
Із сонцем у парі.
А хто він — підкажуть
І поле, і гай...
Ти краще подумай
І сам відгадай.

(*Рауф Талінов (переклад С. Жупанина).*)

Хід трудової справи:

- ♦ вибір маршруту та місць збирання лікарських рослин;
- ♦ поточний інструктаж;
- ♦ збирання рослин та співставлення їх зі зразками;
- ♦ сушіння зібраних рослин;
- ♦ здавання зібраних рослин на приймальний пункт;
- ♦ підведення підсумків трудової справи (подяки, премії, нагороди);
- ♦ підготовка виставки дитячих творчих робіт на тему “Рослини — наші друзі”.

Пташині їдальні

Мета трудової справи — ознайомлення учнів з особливостями зимівлі птахів, формування навичок їх підгодівлі; виховання у дітей гуманного ставлення до природи.

Підготовча робота — проведення настановчої бесіди на тему “Наші пернаті друзі”:

- ♦ вступне слово вчителя про необхідність допомоги мешканцям природи у важкий осінньо-зимовий та ранньовесняний час;
- ♦ зустріч з фахівцем у галузі орнітології для ознайомлення дітей з окремими видами осілих птахів та їх підгодівлю;
- ♦ гра-вікторина “Хто що їсть” із застосуванням спеціально виготовлених карток із зображенням осілих птахів (горобця, ворони, синиці, снігура, дятла, щигля, омелюха, шишкаря, сороки, чижа, вівсянки тощо) та видів пташиного корму (сім’я та плодів берези, вільхи, реп’яха, ясеня; насіння соняшника, гарбуза, кавуна; ягід калини, горобини, шипшини; зерен пшениці; несоленого сала тощо);
- ♦ демонстрація різноманітних годівничок для підгодівлі птахів та розподіл доручень між мікрогрупами з числа учнів з метою залучення їх до самостійного виготовлення годівниць.

Допоміжний художній матеріал для бесіди.

Щиглі

На щоглах бадилин
Коло пустих токів

Антенa павутиниться осіння...
Щиглі весь день скубуть
Чуби у будяків,
Шукаючи солодкого насіння.
Скубуть — аж пух летить...
А в полі — ні зерна...
Ну як щій зграйці звістку передати:
— Не бідкайтесь!
Я вам біля вікна
Насипав зранку щедрої принади

(Віктор Кочевський).

Я люблю свою синицю

Я люблю свою синицю —
всюдисушу, добру птицю,
роботящу і невтомну,
а до того ж срібномовну.
Це вона в саду на вітті
найспівучіша у світі.
І привітна повсякчас, —
так завжди стрічає нас.
Треба нашій трудівниці
взимку винести пшениці,
у морози ж — до вікна
залюбки летить вона.

Над гаями, над ланами
та синиця всюди з нами.
І для всіх вона охоче
в січні ще весну пророчить.
Птахо люба, птахо мила,
сонцевісна, легкокрила.
Ти і співом, і любов'ю
Сонце водиш за собою.
Чи щебечеш, чи сумуєш, —
ти ж і нам його даруєш.
І тому надворі, в хаті
Сонцем змалку ми багаті
(Микола Сингаївський).

Що просив горобчик?

Скрізь мороз лютує,
Віхола танцює,
А горобчик між снігами
Мерзне, голодує.
— Залітай до хати.
Їжі в нас багато:
Ось халва і мандарини,

Ось горіхи й апельсини...
Можеш вибирати.
А горобчик мовив:
— Все у вас чудове,
Та мені лиш крихту
хліба
Дайте в день зимовий!

(Левон Міріджян (переклад С. Жупанина)).

Хід трудової справи:

- ♦ вибір місць розвішування годівничок;
- ♦ облаштування виготовлених годівничок (полички для кормів, столика, будиночка для кормів, курінька, пляшки-годовнички та ін.);
- ♦ поточний інструктаж;
- ♦ розміщення корму в годівничках;